

УДК 378:[37.011.3-051:81'243]

О. Є. МАРХЕВА

кандидат педагогічних наук, старший викладач
Криворізький державний педагогічний університет

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ОСВІТИ В МЕЖАХ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД

У статті розглянуто проблему розгортання процесу стандартизації освіти в межах Болонського процесу. З'ясовано, що наразі запроваджують компетентнісну модель стандартизації, за якою результати навчання описують у компетентностях. Досліджено ключові рішення, що було прийнято на планових зустрічах країн – учасниць Болонського процесу, та їх значення для процесу стандартизації освіти. Проаналізовано кроки щодо практичної реалізації проголошених завдань і механізми модернізації державних освітніх стандартів із метою підвищення якості змісту освіти та приведення його у відповідність до запитів суспільства. Розглянуто стан упровадження основних ідей Болонського процесу в Україні.

Ключові слова: стандартизація освіти, Болонський процес, компетентнісний підхід, європейський простір вищої освіти, рамка кваліфікацій.

Поглиблення взаємозв'язків і розширення співробітництва між країнами Європи в багатьох суспільно-політичних сферах і вплив глобалізаційних процесів на ринок праці зумовили початок Болонського процесу та виникнення необхідності взаємної адаптації різних освітніх систем як на міжнародному, так і на національному рівнях. Основним механізмом уніфікації систем освіти країн – учасниць Болонського процесу та досягнення порівнянності освітніх результатів є стандартизація освіти.

Актуальність цієї проблеми привертає увагу багатьох науковців і зумовлює розгортання широких наукових досліджень у зазначеному напрямі: із позицій філософії освіти – В. Андрущенко, В. Бех, С. Клепко, В. Кремень, В. Лутай; у педагогіці – В. Байденко, В. Беспалько, С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Ничкало; у сфері державного управління освітою – В. Луговий, О. Ляшенко, Ж. Таланова та ін. Поряд із теоретичними аспектами розробки питання стандартизації освіти важливим є дослідження конкретних практичних кроків, що були здійснені на шляху до узгодження різноманітних систем освіти. У зв'язку з цим **метою статті** є аналіз проблеми хронологічного розгортання процесу стандартизації в умовах Болонського процесу.

Історично розробка механізму стандартизації освіти відбувалася в межах національних освітніх систем, тому сформувалося декілька підходів до процесу стандартизації, які позначилися на розумінні поняття “стандарт освіти” в національному контексті кожної країни.

Згідно з першим підходом, що історично склався у країнах Європи з централізованою системою освіти, основним об'єктом стандартизації був зміст, а засобом – навчальний план. Таку модель стандарту російські вчені

О. Логінова та Н. Мельникова охарактеризували як вхідну або процесуальну, оскільки вимоги до змісту було сконцентровано на вході або на процесі, а не на досягнутих при засвоєнні визначеного змісту результатах [4, с. 27].

Другий підхід було започатковано в 90-х рр. ХХ ст. разом із суспільно-економічними трансформаціями європейських суспільств. На цьому етапі на перший план виходить результативність, тож з'являється результативна модель стандартизації, характерною ознакою якої стало чітке окреслення кінцевого результату навчання [4, с. 32].

Сьогодні, у зв'язку із запровадженням компетентнісного підходу в освіті, відбулося переформатування результативної моделі стандартизації в компетентнісну, за якої результати навчання описують у компетентностях, які необхідно сформувати у студентів на кожному конкретному етапі навчання [5, с. 120]. Введення компетентнісної моделі стандартизації безпосередньо пов'язано із започаткуванням Болонського процесу, сутність якого полягає в створенні країнами Європи Європейського простору вищої освіти (далі – ЄПВО), що передбачає зближення й гармонізацію систем освіти країн, що приєдналися до Болонської угоди. Таким чином, саме із початком Болонського процесу пов'язуємо перехід стандартизації освіти з національного на міжнаціональний рівень. Цей процес офіційно почався після підписання в м. Болонья (Італія) представниками 29 країн Болонської декларації, в якій було сформульовано основні завдання, що зумовлюють порівняність та, як наслідок, гармонізацію національних освітніх систем вищої освіти в межах ЄПВО (червень 1999 р.).

Основні ідеї Болонської декларації беруть свій початок із Великої хартії університетів (м. Болонья, 1988 р.) і Сорбонської декларації, яку підписали міністри Франції, Німеччини, Італії та Великої Британії в Парижі (травень 1998 р.). Сьогодні до Болонського процесу приєдналися 47 країн. У Болонській декларації було поставлено декілька завдань, вирішення яких мало сприяти створенню ЄПВО й водночас стало, на нашу думку, конкретними кроками на шляху до стандартизації результатів освіти на міжнаціональному рівні, а саме:

- прийняття системи зрозумілих і порівнянних ступенів;
- перехід на двоступеневу систему вищої освіти;
- введення оцінки трудомісткості курсів у термінах залікових одиниць/кредитів.

Із метою подальшого розвитку Болонського процесу та практичної реалізації проголошених завдань було розпочато проект “Настроювання освітніх систем у Європі” (TUNING) (2000 р.), робота якого була спрямована на стандартизацію таких об'єктів, як кінцеві результати професійної підготовки та її зміст. Стверджувати це нам дав змогу аналіз основного завдання, що було поставлено в межах цього проекту: розробка порівнянних навчальних планів, забезпечення відкритості освітньої системи, визнання на європейському рівні, встановлення довіри між університетами, на осно-

ві запропонованої їм методології забезпечення гарантії якості навчальних програм.

Підсумком цього проекту повинна була стати розробка інструменту порівняння результатів навчання в окремих сферах професійної освіти, а саме розробка можливостей відображення професійних компетентностей, що були сформовані під час отримання професійної освіти, через кредит-години. Таким чином, саме в межах цього проекту було розроблено, апробовано та запроваджено європейську кредитно-трансферну систему як один із ключових напрямів створення можливостей для інтеграції національних систем вищої освіти до загальноєвропейського освітнього простору.

На подальших зустрічах країн – учасниць Болонського процесу поставлені завдання конкретизувалися, доповнювалися новими, оцінювалися досягнення. Так, на Конференції міністрів європейських країн у Празі (травень 2001 р.) було визначено стратегії подальшого розвитку Болонського процесу: сприяння навчанню впродовж життя, що мало забезпечити наступність і безперервність між окремими етапами здобуття освіти; забезпечення автономності вищих навчальних закладів і розвитку студентського самоврядування; підвищення привабливості ЄПВО [7].

На Берлінській конференції (вересень 2003 р.) було зроблено такі кроки на шляху до міжнародної стандартизації вищої освіти: проголошено необхідність забезпечення якості на всіх рівнях, починаючи з інституційного, національного та до європейського рівня; на шляху досягнення порівнянності започатковано запровадження трьохциклової системи (до перших двох циклів вищої освіти додали докторський ступінь як третій цикл); визнання ступенів і періодів навчання, зокрема отримання студентами вищих навчальних закладів Додатку до диплома європейського зразка.

Крім того, в Берлінському комюніке міністри країн – учасниць Болонського процесу доручили Європейській мережі забезпечення якості вищої освіти (ЄМЗЯ) через її членів і в співпраці з Європейською Асоціацією університетів (ЄАУ), Європейською Асоціацією вищих навчальних закладів (ЄАВНЗ) та Європейським студентським міжнародним бюро (ЄСМБ) розробити “узгоджені стандарти, процедури та рекомендації із забезпечення якості”, сприяючи тим самим досягненню цілей Болонського процесу. Використання узгоджених стандартів повинно було гарантувати, на їх думку, більш послідовне забезпечення якості на всьому ЄПВО відповідно до спільних орієнтирів. Процедури визнання кваліфікацій стали б надійнішими, зросла б взаємна довіра між закладами освіти та був би підтриманий процес взаємного визнання [10, с. 9].

Дуже важливим кроком на шляху до стандартизації результатів освіти стало розроблення рамки кваліфікацій ЄПВО (далі – РК ЄПВО) як міжнародно зрозумілого, цілісного та структурованого опису кваліфікаційних рівнів, через який можуть бути виражені та співвіднесені між собою в узгоджений спосіб усі кваліфікації [2]. Зазначимо, що підґрунтям для реалізації завдання розробки рамок порівнянних кваліфікацій у кожній із кра-

їн – учасниць Болонського процесу стала “Методологія створення рамок кваліфікацій”, що було запропоновано в проекті TUNING. Основними функціями рамки кваліфікацій, на думку В. Захарченка, є розробка на її основі освітніх і професійних стандартів, що ґрунтуються на результатах навчання (компетентностях) та сприяння визнанню кваліфікацій.

Таким чином, РК ЄПВО було створено з метою впровадження міжнародного еталонного рівня, вона складається з чотирьох кваліфікаційних рівнів, що описують три послідовних цикли вищої освіти: короткий, що проходить у межах першого циклу, перший (бакалаврський), другий (магістерський) і третій (докторський).

Європейські експерти пропонують характеризувати результати професійної підготовки за допомогою дескрипторів – опису того, що повинен знати, розуміти та вміти той, хто навчається, після опанування навчальної програми. Система дескрипторів є інваріантною, тобто вона не прив’язана до певного освітнього контексту, що полегшує співставлення різних систем сертифікації.

В основі опису кваліфікацій вищої освіти, згідно з Болонським процесом, лежать “Дублінські дескриптори”. На думку експертів (М. Карпенко, О. Голубенко та ін.), вони є можливим консенсусом у галузі оцінки результатів навчання на кожному рівні або ступені навчання й можуть бути використані в національних системах вищої освіти з більшим ступенем деталізації.

Як ми вже зазначали, набір дескрипторів описує й визначає результати навчання, які відповідають кваліфікаціям на кожному з рівнів у будь-якій системі кваліфікацій. Для рівнів ЄРК дескрипторами є знання, навички й компетентності, що поступово ускладнюються від базових загальних знань, умінь і компетентностей у здійсненні роботи під прямим наглядом у структурованому контексті на першому рівні, до знань у найбільш передових галузях роботи або навчання, найбільш передових і спеціалізованих умінь і компетентностей в демонстрації сталого авторитету, інновацій, професійної інтеграції на восьмому рівні. Рівні 5–8 ЄРК використовують для опису результатів навчання всіх циклів вищої освіти [6, с. 18–20].

На думку вчених (В. Байденко, В. Болотов, В. Сериков та ін.), на відміну від характерної для чинних державних освітніх стандартів кваліфікаційної моделі, компетентнісна модель орієнтована на сферу професійної діяльності, вона менш прив’язана до конкретного об’єкта та предмета праці. Така модель є описом компетенцій, які повинен мати випускник вищого навчального закладу. Вона включає перелік професійних функцій і визначає рівень його підготовленості до їх виконання. Компетентнісна характеристика бакалавра/магістра є одним із складових загальної характеристики спеціальності, до якої також належать галузі професійної діяльності та її види, можливості продовження освіти, вимоги до рівня підготовки абітурієнта, терміни опанування освітньої програми.

Для подальшого перебігу процесу стандартизації важливим етапом стало визначення в Бергені (травень 2005 р.) таких пріоритетів розвитку

Болонського процесу: запровадження національних рамок кваліфікацій (далі – НРК) та стандартів і рекомендацій із забезпечення якості; присвоєння й визнання спільних ступенів; створення можливостей гнучких траєкторій навчання, зокрема процедури визнання попереднього.

Розглянемо кожен із цих заходів. НРК, що мають розроблятися відповідно або на основі РК ЄПВО, запроваджують з метою введення європейських стандартів і принципів забезпечення якості з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців, забезпечення гармонізації норм законодавства у сфері освіти та соціально-трудових відносин, сприяння національному й міжнародному визнанню кваліфікацій, налагодження ефективної взаємодії сфери освітніх послуг та ринку праці [9]. Стандарти й Рекомендації із забезпечення якості вищої освіти для ЄПВО було схвалено міністрами освіти країн Європи. Вони включають європейські стандарти щодо внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості, а також стандарти для агенцій із зовнішнього забезпечення якості.

Під *внутрішнім забезпеченням якості* розуміють визначення навчальними закладами політики та пов'язаних із нею процедур, які б забезпечували якість і стандарти їх навчальних програм і дипломів. Із цією метою навчальні заклади мають розробити та втілювати стратегію постійного підвищення якості. Стратегія, політика й процедури повинні мати офіційний статус і бути доступними для широкого загалу. Вони також мають передбачати участь студентів та інших зацікавлених сторін у процесі забезпечення якості. Мета цих стандартів полягає в стимулюванні розвитку та допомозі ВНЗ у створенні своєї власної культури забезпечення якості; інформуванні закладів вищої освіти, студентів, працедавців та інших зацікавлених сторін про процеси, що відбуваються у вищій освіті.

Щодо *зовнішнього забезпечення якості*, то тут ідеться про різні типи оцінювання діяльності закладу: оцінювання навчальних програм або програм із окремих предметів; акредитацію на рівні навчальної дисципліни, повного курсу або закладу. Ефективність форм зовнішнього оцінювання значною мірою залежить від наявності чітко виписаної стратегії внутрішнього забезпечення якості, а також від застосування ВНЗ механізмів і методів, які забезпечують досягнення зазначених цілей [10, с. 13].

Наступним етапом Болонського процесу, що сприяв подальшому розвитку стандартизації, стало створення першого правового органу Болонського процесу (Лондон, травень 2007 р.) – Європейського реєстру із забезпечення якості (EQAR) відповідно до стандартів і рекомендацій Європейської асоціації із забезпечення якості (ENQA). Крім того, на цьому етапі знову було реалізовано ідеї переносу міжнародних стандартів на національний рівень, а саме: створено реєстр національних агенцій із забезпечення якості, розроблено національні плани дій із сприяння соціальному виміру.

У 2008 р. набула подальшого розвитку ідея РК ЄПВО. На її основі Європейський парламент і Рада ЄС рекомендували Європейську рамку

кваліфікацій для навчання впродовж життя (далі – РК НВЖ). Вона представляє собою системний опис восьми кваліфікаційних рівнів, які охоплюють весь спектр кваліфікацій, здобутих у процесі формального, неформального та інформального навчання.

Наступний стратегічний крок було зроблено в Львовенському комюніке (2009 р.) – закладено нові пріоритети на період 2011–2020 рр.: рівний доступ до навчання; навчання впродовж життя; студентоцентроване навчання; міжнародна відкритість, мобільність; запровадження багатовимірних інструментів прозорості; збільшення фінансування вищої освіти [1].

На черговій зустрічі міністрів освіти (11–12 березня 2010 р.) у Будапешті та Відні було підписано “Будапештсько-Віденську Декларацію” й офіційно проголошено створення Європейського простору вищої освіти, що передбачає ще Болонська декларація (1999 р.). Цей крок засвідчив успішність процесів стандартизації освіти на міжнаціональному рівні, та, крім того, було з’ясовано, що для подальшої розбудови ЄПВО постала необхідність у таких заходах:

- продовження створення національних рамок кваліфікацій, що узгоджуються із РК ЄПВО, з визначенням основних видів економічної діяльності, галузей (напрямів) освіти, напрямів і профілів підготовки фахівців;
- вирішення проблеми формування змісту освіти за академічними та професійними кваліфікаціями з урахуванням відповідного рівня компетентностей і результатів навчання;
- запровадження сучасних механізмів урахування потреб ринку праці з метою сприяння працевлаштуванню випускників;
- розробка й запровадження професійних стандартів як основи для модернізації державних освітніх стандартів (навчальних програм, навчальних планів) із метою підвищення якості змісту професійної освіти та приведення його у відповідність до вимог роботодавців;
- розвиток національних і світових культурних цінностей, орієнтація на ідеали демократії та гуманізму, які необхідні для існування й розвитку громадянського суспільства країн [3].

Україна, яка приєдналася до Болонського процесу на Конференції міністрів європейських країн у Бергені (травень 2005 р.), теж долучилася до цього процесу й стала одним із 18 членів Європейського реєстру із забезпечення якості (березень 2008 р.). Влітку 2008 р. Реєстр розпочав свою діяльність і діє згідно зі стандартами й рекомендаціями Європейської асоціації забезпечення якості (ENQA). Зауважимо на тому, що запровадження системи забезпечення якості вищої освіти згідно з цими стандартами передбачає: дотримання стандартів і рекомендацій щодо процесів внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості освіти у ВНЗ; створення незалежних агенцій із забезпечення якості, формування ефективних механізмів їх діяльності та приєднання до Європейського реєстру агенцій із забезпечення якості (EQAR); запровадження національної системи рейтингів вищих

навчальних закладів згідно з Берлінськими принципами ранжування та національної системи класифікації університетів [3].

Наразі в Україні вжито певні заходи на шляху забезпечення європейського рівня якості вищої освіти: створено Український центр оцінювання якості освіти (УЦОЯО), та, починаючи з 2008 р., усі вступники зараховуються до ВНЗ за результатами зовнішнього тестування; у ВНЗ України III–IV рівнів акредитації, згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 16.10.2009 р. № 943, запроваджено європейську кредитно-трансферну систему (ECTS). Було підготовлено проект Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про вищу освіту” з урахуванням стандартів і рекомендацій Болонського процесу [8]. Було створено робочу групу Міністерства освіти і науки України із розробки національної рамки кваліфікацій системи вищої освіти та, згідно з постановою КМУ (від 15 квітня 2015 р.), окремий колегіальний орган – Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, скасовано освітньо-кваліфікаційний рівень “спеціаліст”.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що запровадження основних положень Болонського процесу передбачає врахування національних підходів до організації навчання, змісту освіти, традицій у підготовці майбутніх фахівців із вищою освітою. У багатьох європейських документах щодо розвитку вищої освіти зазначено, що університети повинні зберігати власні традиції, здобутки й досвід. Кожен університет має сформувавати своє власне освітнє середовище, культуру організації навчання, культуру викладачів і студентів, культуру оцінювання навчальних досягнень студентів, культуру забезпечення якості підготовки майбутніх фахівців.

Безперечно, пріоритетним для вищої школи України є завдання забезпечення якості освіти з урахуванням потреб як економіки, так і окремих громадян і суспільства загалом. Надана вища освіта повинна бути прозорою, зрозумілою, зіставляваною в межах РКЄПВО та РК НВЖ, національних систем кваліфікацій. Запланований результат, що виражений у термінах компетентностей та оформлений у вигляді академічних і професійних кваліфікацій, які має набути студент, розглядають як головний системоутворювальний чинник освітньої діяльності (під час формування змісту освіти) у вищій школі.

Україна ставить перед собою завдання трансформації освітніх стандартів і розвитку університетських програм навчання згідно з вимогами Болонського процесу. Це вимагає вирішення питань щодо зміни і підпорядкування очікуваному результату форм навчання, методик викладання, способів оцінювання якості підготовки не як опанованого набору знань, умінь і навичок з окремих дисциплін, а як системи інтегрованих і спеціалізованих компетентностей. У процесі формулювання очікуваних результатів професійної підготовки в навчальному закладі (освітніх стандартів) треба враховувати професійні стандарти як основу для їх модернізації з метою підвищення якості змісту професійної освіти.

Список використаної літератури

1. Болонський глосарій [Електронний ресурс] / Ost-West Wissenschaftszentrum. – Режим доступу: http://www.owwz.de/glossar.html?&L=2&tx_sfbolognaglossar_pi1%5Bs%5D=RU&tx_sfbolognaglossar_.
2. Захарченко В. М. Європейські метарамки кваліфікацій та Національна рамка кваліфікацій України [Електронний ресурс] / В. М. Захарченко. – Режим доступу: <http://www.tempus.org.ua/uk/korysna-informacija/prezentaciji/614-zaharchenko-21-06-2013/download.html>.
3. Карпенко М. Підсумки Болонського процесу в контексті формування спільного простору європейської вищої освіти : аналітична записка [Електронний ресурс] / М. Карпенко. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/398/>.
4. Каспржак А. Г. Стандарт образования: история разработки и итоги [Електронний ресурс] / А. Г. Каспржак, О. Б. Логинова, К. Н. Поливанова // Образовательная политика. – С. 24–43. – Режим доступу: http://ecsocman.hse.ru/data/044/877/1219/02_kasparzhak24-43.pdf.
5. Локшина О. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика: друга половина ХХ – початок ХХІ ст. : монографія / О. І. Локшина. – Київ, 2009. – 404 с.
6. Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України : методичні рекомендації / за заг. ред. В. Ю. Бикова, О. М. Спіріна, О. В. Овчарук. – Київ : Атіка, 2010. – 88 с.
7. Празьке комюніке [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ubs.gov.ua/files/462_files_1/PrazkeKomunike.pdf.
8. Про вищу освіту : Проект Закону України : нова редакція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nmu.ua/legis3.php>.
9. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p>.
10. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. – Київ : Ленвіт, 2006. – 35 с.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2017.

Мархева О. Е. Стандартизация образования в рамках Болонского процесса: ретроспективный взгляд

В статье рассмотрена проблема развития процесса стандартизации образования в рамках Болонского процесса. Установлено, что в настоящий момент вводится компетентностная модель стандартизации, согласно которой результаты обучения описывают в компетентностях. Изучены ключевые решения, которые были приняты на плановых встречах стран – участниц Болонского процесса, и их значение для процесса стандартизации образования. Проанализированы шаги по практической реализации провозглашённых задач и механизмы модернизации государственных образовательных стандартов с целью повышения качества образования и приведения его в соответствие с запросами общества. Рассмотрено состояние внедрения основных идей в Украине.

Ключевые слова: стандартизация образования, Болонский процесс, компетентностный подход, европейское пространство высшего образования, рамка квалификаций.

Markheva O. Standardization of Education in Terms of the Bologna Process: Retrospective View

The problem of the process of education standardization deployment in terms of the Bologna process is dwelt upon in the article. It is noted that the competence model allowing to describe the educational outcomes in a form of a competence has been introduced. The

European Higher Education Space has been implemented, which provides convergence and harmonization of the education systems in the countries having joined the Bologna agreement. One of the first steps in this direction was the adoption of the system of understandable and comparable degrees as well as introduction of assessment courses complexity in credit terms. Later, in the process of drafting TUNING project, the standardization of educational outcomes and its content takes place. Another important step in the standardization process was the development of European Higher Education Qualification Framework as internationally integrated, coherent, and structured means of qualifications description designated to express and correlate all qualifications in a coherent way. The basis of the description of higher education qualifications under the Bologna process are laid by “Dublin Descriptors”, which are represented as the knowledge, skills, and competences criteria. The introduction of National Qualification Framework based on the European Qualification Framework has become crucial in the course of further standardization process, along with the development and implementation of professional standards as the basis for the state educational standards modernization (educational programs, curricula) in order to enhance the content of professional training and bringing it up to meet employers’ requirements.

Key words: *education standardization, the Bologna process, competence approach, the European Higher Education Space, qualification framework.*